

ביקור חולים (נדרים לט-מא)

גליון 360

בדרה לט: תניא ביקור חולים אין לה שיעור וכו' אמר אביי אפי' גדול אצל קטן. רבא אמר אפי' מאה פעמים ביום. אמר רבי אחא בר חנינא כל המבקר חולה נוטל אחד ממששים בצערו (ויש גורסים מחליו). ובדרה מ. מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר' עקיבא שחלה, לא נכנסו חכמים לבקרו, ונכנס ר"ע לבקרו. ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו חיה. א"ל רבי החייתני וכו'. כי אתא רב דימי אמר כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה, וכל שאינו מבקר את החולה גורם לו שימות. מאי גרמא, אילימא כל המבקר את החולה מבקש עליו רחמים שיחיה וכו' אלא כל שאין מבקר חולה אין מבקש עליו רחמים לא שיחיה ולא שימות. ובהמשך הגמ', אמר רב שישא בריה דרב אידי לא ליסעוד איניש קצירא לא בתלת שעי קדמייתא לא בתלת שעי בתרייתא דיומא כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמי. תלת שעי קדמייתא רווחא דעתיה (ופירש הר"ן וכסבור שנתרפא ואין צריך לבקשת רחמים עליו), בתרייתא תקיף חולשיה (וכסבור שהוא באפס תקוה ומתיאש מן הרחמים).

ועוד בסוגיין, ומה שכרו (של המבקר) בעוה"ז, ד' ישמרהו ויחייהו ואושר בארץ ואל תתנהו בנפש אויביו. ד' ישמרהו מיצר הרע, ויחייהו מן היסורין, ואושר בארץ, שיהו הכל מתכבדין בו. ואל תתנהו בנפש אויביו, שיזדמנו לו ריעים כנעמן שריפו את צרעתו, ואל יזדמנו לו ריעים כרחבעם שחילקו את מלכותו. וכתב בקרן אורה וז"ל כל אלו הם מדה במדה, דעיקר הביקור הוא להחזיר את החולה בתשובה ולפשפש במעשיו, ולזה המבקר ישמר מיצר הרע ג"כ. ויחייהו מיסורין הוא שכר הביקור הגופני לפקח בצרכיו וברפואתו וכמעשה דר"ע. ואושר בארץ שהכל מכבדים אותו הוא בשביל שאינו מתכבד והולך גדול אצל קטן וכו', ואל תתנהו, שיזדמנו לו ריעים וכו' כי עיקר הביקור הוא מאוהבו ובן גילו, ומחמת קירוב הנפשות זה המבקר נוטל אחד ממששים ומוסיף לו כח וחיות משלו ולזה שכרו שיזדמנו לו ריעים ואוהבים כריעי נעמן. מבואר בקרן אורה שיש ג' חלקים בביקור חולים, הענין הרוחני להחזירו בתשובה (וצ"ע היכן ראה זה בסוגיין. וכנראה למד שזה נכלל במה שמבואר שמתפלל עבורו, שישתפר מצבו מבחינה רוחנית וזה ע"י שיחזור בתשובה). והענין הגופני לפקח בצרכיו כמו שעשה ר"ע, וגם שנוטל מחליו ע"י קירוב הנפשות. וכעין זה כתב בשיטה מקובצת וז"ל גורם לו שיחיה, שכל המבקר חולה מתפלל עליו או משום נטילת חליו אחד ממששים או כההיא דר"ע, עכ"ל. יש ג' עניינים בביקור חולים. ולמד השטמ"ק דכל אחד מהג' גורם לו שיחיה. ואילו הקר"א הדגיש שעיקר הביקור הוא להחזירו בתשובה.

והנה הרמב"ן בתורת האדם (תחילת שער א) הביא את סוגיין עם המעשה דר"ע, והא דרב דימי שמבקש עליו רחמים שיחיה, והא דרב שישא שלא יבקר בג' קמייטא וג' בתרייתא כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמי. וכתב ושמעין מהכא דביקור חולים כדי שיכבדו וירבצו לפניו ויעשו לו צרכים הצריכין לחליו, וימצא נחת רוח עם חבריו. ועוד כדי שיכוין דעתו לרחמים ויבקש עליו כדתניא וטמא טמא יקרא, צריך להודיע צערו לרבים, ורבים מבקשים עלי רחמים, הלכך המבקר את החולה ולא בקש עליו רחמים לא קיים מצוה, עכ"ל. וצ"ב בדבריו שאם לא התפלל לא קיים מצוה, והרי כיבד וריבץ לפניו. ובאהבת חסד (להחפץ חיים ח"ג פ"ג) כתב שלא קיים מצוה כדין. משמע שלא קיים המצוה בשלמות אבל ודאי קיים מצות ביקור חולים. ובבית יוסף (יו"ד סי' שלה) העתיק לשון הרמב"ן וז"ל כדי שיכוין דעתו לרחמים ויבקש עליו הלכך המבקר את החולה ולא בקש עליו רחמים לא קיים מצוה זו. ולפי לשונו "מצוה זו" היה אפשר ללמוד שלא קיים פרט זה של להתפלל עבורו אבל שאר חלקי המצוה ודאי קיים אבל עדיין קשה למה הדגיש דוקא מצוה זו לגבי תפילה, והיה יכול לומר שאם לא כיבד וריבץ לא קיים מצוה זו.

ובאגרות משה (יו"ד ח"א סי' רכג) דן האם יוצאים ידי חובת ביקור חולים ע"י שיחה בטלפון, והביא את הרמב"ן, וכתב דפשוט שאף שמקיים המצוה של ביקור חולים (בטלפון) אבל אין שייך לומר שיצא ידי חובתו כיון שחסר בביקור זה העניינים האחרים שיש בביקור חולים. והוסיף שם דבטלפון שאינו רואה אותו אינו מתרגש כ"כ, ורק אם מבקר ממש, מבקש ביותר תחנונים. וגם אולי מתקבלת שם התפילה ביותר משום דהשכינה מצויה שם עם החולה.

ולפי דבריו יש לפרש ברמב"ן שלא קיים מצוה זו בשלמות ולכן לא יצא ידי חובתו כי עדיין לא התפלל בשבילו. היות וחסר בפרטי המצוה אע"פ שיש לו קיום מצוה אבל לא יצא ידי חובתו. אבל לא רצה ללמוד שהעיקר הוא בשביל התפילה וז"ל הא כל ענין הוא חשוב מצד עצמו, והא גם כיבוד וריבוץ הוזכר בגמ' ובשו"ע, וענין כאילו שופך דמים הוזכר על כיבוד וריבוץ, עכ"ל. והוסיף דתפילה היא מצוה שא"א לעשות ע"י אחרים דאף אם אחרים יתפללו עדיף שיהיו עוד מתפללים.

והנה לשון השו"ע היא (סי' שלה סע' ד) אין מבקרין החולה בג' שעות הראשונות וכו' ולא יחוש לבקש עליו רחמים וכו'. והוסיף הרמ"א וז"ל וכל שביקר ולא ביקש עליו רחמים לא קיים המצוה, עכ"ל. הרי שלא כתב מצוה זו אלא שלא קיים המצוה. משמע שחסר לו בכל קיום המצוה ולא רק שלא קיים בשלימות.

וכתב הלבוש ועיקר הביקור הוא כדי שידע חליו ויבקש עליו רחמים, לפיכך מי שביקר וכו' ולא ביקש וכו' לא קיים המצוה. הרי שכתב בפירוש שעיקר המצוה היא להתפלל ולכן אם לא התפלל לא קיים המצוה כלל. ובביאור הגר"א כתב (על דברי הרמ"א) וכל שביקר כו' ממש"ש אר"ש בריה דר"א לא ליסעוד כו' וכמ"ש בשו"ע ושם כי אתא רד"א כל המבקר. והיינו דמקור הדברים שצריך להתפלל הוא מההוא דרב שישא שלא יבקר בזמנים שעלול לא להתפלל עבורו, וכן מהא דרב דימי שכל המבקר גורם שיחיה כי מבקש עליו רחמים. וביאור הדברים הוא דהיות ועיקר המצוה להתפלל עליו, לא יבוא בזמן שעלול מחמת מצבו לא להתפלל. אלא דצ"ב מה הראיה השניה, מהא דהמבקר גורם שיחיה ע"י התפילה, הרי לפני כן הובא המעשה עם ר"ע ואמר ליה החייתני. וא"כ מאי אולמיה האי מהאי, דגם הטיפול בצרכיו הגופניים ייחשב כעיקר המצוה. והנה הרמב"ם (פי"ד אבל ה"ה) כתב ואין מבקרין לא בשלש ראשונות ביום ולא בשלש אחרונות מפני שהן מתעסקין בצרכי החולה, עכ"ל. והקשה בכסף משנה דבגמ' יהיב טעמא אחרינא, כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמים. ולא ידעתי למה השמיט טעם הגמ'. ואפשר שלא היה בגירסתו.

ואמנם הזכיר הרמב"ם ענין התפילה, שכתב (שם הל' ו') שמתעטף ויושב למטה מראשותיו (של החולה) ומבקש עליו רחמים ויוצא, אבל היות ולא גרס בסוגיין כי היכי דלא ליסח דעתיה מן רחמים, אין הכרח מהגמ' שעיקר מצות ביקור חולים הוא עבור התפילה אלא הוא רק חלק מהמצוה. והיינו דאחת מראיותיו של הגר"א ליתא לפי הרמב"ם. והראיה השניה צ"ע כהנ"ל. ולכן לא ס"ל להרמב"ם כמו הרמ"א.

והנה הרמב"ן בתחילת השער (שם) הביא הא דאמרין במס' סוטה י"ד אמר רב חמא בר חנינא מאי דכתיב אחרי ד' אלקיכם תלכו, וכי אפשר לו לאדם לילך אחר השכינה, והלא כבר נאמר כי ד' אלקיך אש אוכלה הוא אלא אחר דרכיו של הקב"ה, מה הקב"ה הליכיש ערומים וכו' אף אתה וכו', מה הקב"ה ביקר חולים שנאמר וירא אליו ד' באלוני ממרא, אף אתה בקר חולים, מה הקב"ה קבר מתים וכו' ניהם אבלים וכו'.

ונראה לומר דנתחדש בסוגיין דשונה המצוה של ביקור חולים משאר המצוות של חסד שהוזכרו שם בסוטה. מצות החסד היא פשוט לעזור לחבירו בבגדים או בקבורה או לנחם אותו אבל בביקור חולים לא די בעזרה הגשמית אלא צריך לצרף את ישועת הקב"ה בביקור. ד' לא ביקר את אברהם כדי להתפלל עליו אלא כדי לחזק אותו, וזהו מה שמובא בסוטה מה הוא אף אתה. אבל בסוגיין נתחדש שבלי התפילה חסר בתכלית הביקור, וכמו שכתב הקרן אורה דעיקר הביקור להחזירו בתשובה, דכאן לא די לתת לו הרגשה טובה ולנקות לו הריצפה למרות שגם הם חלק מהמצוה. ולכן כתב הרמב"ן שבלי להתפלל לא קיים המצוה. ויהיה לו שכר על החסד שעשה אבל ביקור חולים לא קיים כי עיקר המצוה היא לשפר מצבו הרוחני (שעי"ז יתרפא לגמרי). ולפי"ז מובן יותר הא דמבואר בהמשך הסוגיא (דף מא) שגדול נס שנעשה לחולה יותר מנס שנעשה לחנניה מישאל ועזריה, שנכתבה אש של שמים. ולזה בעינן תפילה ותשובה שייעשה לו נס ויתרפא לגמרי.